

Tófalvi Fruzsina

Lefegyverzett török gazdaság

Törökországban a hadsereg a demokratikus ideálokon és a civil kontroll elméleteiben felállított határokon messze túllépve a civil élet számos területére behatolt. Törökország katonás demokráciája című írás (Nemzet és Biztonság, 2008. 8. szám) a haderő politikai befolyását elemezte, jelen tanulmány pedig a török védelmi szféra és a gazdaság összefonódását, valamint annak távolabbi gazdasági és politikai következményeit vizsgálja meg.

Törökországban a haderő egy olyan jelentős társadalmi támogatásnak örvendő autonóm erőt képvisel, amely nagyban képes befolyásolni az országban zajló politikai, gazdasági és társadalmi folyamatokat. Minderre azért van lehetősége, mert a hadsereg nincs alárendelve jelentős civil kontrollnak, és szinte szabad kezet kap irányelveinek, feladatainak, forrásainak meghatározására. A védelmi szektor egészét, és azon belül a haderő a nemzetgazdaságra kifejtett hatását elemezve hamar kiderül, hogy optimális esetben a demokratikus kormányzás, a gazdaság és a civil kontroll háromszögének szinte megbont-hatatlan egységet kellene képviselnie ahhoz, hogy ezek a folyamatok pozitívan erősítsék egymást. Ezek az elemek azonban Törökországban éppenséggel gyengülnek a megbomlott egység miatt. A civil kontroll alól önmagát kivonó, a politikára közvetlen hatást gyakorló vezérkar veszélyezteti a demokratikus kormányzást, illetve gazdasági tevékenységével torzítja a piac működését. Mindezedig a kormánynak sem sikerült jelentősen csökkenteni a haderő politikai, közéleti, illetve gazdasági befolyását, így a civil kontroll megteremtése

akadozik. A gazdaságilag befolyásos és jelentős források felett rendelkező haderőt azonban nehéz visszaszorítani a háttérben létrejövő összefonódások miatt. Ugyanakkor a piacon zajló gazdasági tevékenységek esetén gyakorlatilag lehetetlen a civil kontrollt érvényesíteni.

A nemzetgazdaság, illetve a védelmi szektor összefonódását elemezve láthatóvá válik, hogy ez a jelenség három szintéren valósul meg. Egyrészt a jelentékeny méretű török védelmi költségvetés felett nincs számottevő civil kontroll, így azt lényegében a vezérkar határozza meg, ezáltal jelentős állami források felett rendelkezik. Az óriási török hadiipar szolgál az összefonódás másik színterén, ahol a magáncégekkel szemben az állami, illetve a török hadsereghez kapcsolódó cégek vannak többségben. Harmadrészt pedig a török haderő maga is jelentős tényezőként jelenik meg a gazdasági szintéren a hadiiparon kívül számos más területen is, például a banki szférában.

A haderő és a gazdaság összekapcsolódása számos buktatót rejt magában a demokratikus kormányzást illetően, ugyanakkor a demokratikus ellenőrzés hiánya lehe-

tővé teszi a haderő szignifikáns gazdasági befolyásgyakorlását is. A Fegyveres Erők Demokratikus Ellenőrzésének Genfi Központja (*Centre for the Democratic Control of Armed Forces – DCAF*) szerint nyolc jellemzője van a demokratikus kontrollnak: a civil kontroll, a demokratikus kormányzás, a civil szakértelem, a belpolitikába való be nem avatkozás elve, ideológiai semlegesség, minimális szerep a gazdaságban, a hatékony parancsnoki lánc, és a katonai alkalmazottak jogainak tiszteletben tartása. A haderő gazdasági befolyását tekintve a legfontosabb a fent felsorolt tényezők közül a demokratikus kormányzás és a haderő szerepe a gazdaságban. A demokratikus kormányzás ebben a kontextusban arra utal, hogy a fegyveres erők a kormánzatnak és a társadalomnak egyaránt felelősek, és optimális esetben teljes átláthatóság jellemzi a működésüket. A gazdasági befolyás ideális keretei a DCAF szerint a következő határok között mozognak: „a hadsereg lehet a legnagyobb nemzeti foglalkoztató, és lehetnek kapcsolatai a védelemhez kapcsolódó gazdasági szektorokhoz. Ugyanakkor ez nem kisebbiti a haderő lojalitását a demokratikus civil irányítás iránt, nem ássa alá a feladatukat, vagy vezet aránytalan versenyhez, vagy a civil ipari szektorba való beavatkozásukhoz.” A következőkben látni fogjuk, hogy a hadsereg befolyása messze túllépi ezeket a határokat.

A védelmi szféra és a gazdaság összefüggéseit vizsgálva nem csupán a demokratikus elveket kell figyelembe vennünk, hanem a hadseregnek, a hadiiparnak és a fegyverkezésnek a gazdaságra közvetlenül kifejtett hatásait is. Ehhez azonban érdemes egy rövid kitekintést tennünk a védelmi szféra és a gazdaság összefüggéseit vizsgáló közgazdasági elméletekre. A 20. század első felétől a háborút és a fegyverkezést gazdaságélénkítő eszközként tartot-

ták számon. Ugyanakkor ebben az időszakban az önvédelmet tekintették a védekezés legbiztosabb és leghatékonyabb módjának, a szövetségek ugyanis ad hoc jellegűek voltak és nem intézményesültek. Emiatt a fegyverkezés egyrészt közvetlenül erősíthette a gazdaságot bizonyos új források bevonásával, illetve azért, hogy az elrettentő erő miatt a háborúk elkerülhetővé váltak, vagy ha be is következtek, a megfelelő felkészülésnek köszönhetően megvolt a lehetőség a pusztítás csökkentésére. Emellett azonban közvetve is segíthette a gazdasági növekedést azzal, hogy a stabilitás ígéretével ösztönözte a befektetési kedvet. A *keynesianizmus* befolyásos elmélete, amely a nemzetgazdaság és a fegyverkezés közötti pozitív összefüggést hirdette, a második világháború után vált igazán népszerűvé. Alapja, hogy a kormány fegyverkezésre és más katonai célokra fordított kiadásai olyan típusú kínálatot teremtenek, amely bevon számos, amúgy kihasználatlanul hagyott forrást, termelési kapacitást és munkaerőt a gazdaságba. Ennek az elméletnek a bizonyítására számos esetet lehet hozni például, leggyakrabban a két háború közötti Németország gazdasági talpra állását vagy az 1980-as években az Amerikai Egyesült Államok fellendülését, amelyek mind a katonai kiadások növelésének voltak köszönhetőek.

Az 1980-as években a keynesianizmus fokozatosan átadta a helyét a *neoliberális* elveknek. Mivel a neoliberálisok nem hisznek az közszféra hatékonyságában, vélekedésük szerint a haderő számára a lehető legjobb megoldás, ha kivonul a gazdaságból, amennyire csak lehet. A legjobb példa erre a trendre az Egyesült Államok, ahol az 1990-es évek óta számos olyan feladat privatizációjának lehetünk szemtanúi, amelyek hagyományosan a haderő feladatai közé tartoztak. Ez a trend jól alkalmaz-

kodik a technológiaalapú, professzionális haderő megteremtésének a feltételeihez. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy ennek az elvnek megfelelően a katonai kiadások még mindig gazdaságélénkítő eszköznek tekinthetők, csak a profit a vállalatokon, a kutatás-fejlesztésen keresztül kedvez a fejlődésnek. Tehát az összefüggés logikája megmaradt, csak a magán-szektor részesedése nőtt az egyenletben. Ugyanakkor egyes elemzők azzal érvelnek, hogy ezeknek a közgazdasági irányvonalaknak a pozitív hatásai sokkal kevésbé egyértelműek olyan félperifériális államokban, mint például Törökország.

A katonai kiadások pozitív hatása nem csupán a gazdasági fejlettséggel függ össze, hanem azzal is, hogy ezek a kiadások mennyire állnak összhangban az adott állam igényeivel, annak külpolitikai céljaival, alkalmasak-e vélt, vagy valós fenyegetettség elhárítására. Ha ez az összhang nem áll fenn, ezek a kiadások nem feltétlenül hoznak gyakorlati hasznot az országnak, és fennáll az eshetősége, hogy a megtermelt javak, kifejlesztett képességek nem kerülnek felhasználásra. A 20. század második felének stabil szövetségi rendszerei, nemzetközi szerződesei a fegyverkezés gyakorlati hasznát (mint például az önvédelem) egyre jobban háttérbe szorították. Különösen igaz ez a kisállamokra, amelyek általában csak aránytalanul magas ráfordítással fejleszthetnének ki jelentős védelmi képességeket, illetve a gazdaságilag fejletlen államokra, amelyek esetében a forrásoknak a védelemre, és nem más, fontosabb gazdaságpolitikai területekre való fordítása egyre kevésbé tűnt indokoltnak. Főként igaz ez annak a tükrében, hogy a tömeghadseregeket felváltotta a professzionális hadsereg, amely ráadásul technológiailag egyre fejlettebb eszközöket igényel, így jóval előnyösebb

teszi a fent említett államok számára a kooperációt, például a NATO keretein belül. Ugyanakkor e trendek ellenére számos állam, köztük Törökország, GDP-jéhez képest továbbra is aránytalanul nagy összegeket költ a fegyverkezésre és a hadsereg fenntartására. A Világbank elemzése szerint a magas katonai kiadások értékes forrásokat vonnak el a gazdaság más ágazataitól, így károsíthatják azt, illetve olyan torzulásokat okozhatnak a piacon, amelyek csökkentik a források elosztásának hatékonyságát. Ezek a tényezők hosszú távon nem kedveznek a termelésnek.

Az, hogy végtére is az összefüggés melyik iránya igazolható, kérdéses marad: különböző modellekkel számos különböző eredményre jutottak a kutatók. A Világbank elemzői szerint ennek az az oka, hogy a katonai kiadások csökkentésének pozitív hatásai csak hosszú távon mérhetők, ezért nehéz kontrollálni a különböző változókat. Knight, Loayza és Villanueva számításai szerint az 1986 és 1990 közötti elvonások a védelmi költségvetésből növelték a gazdasági fejlődés ütemét. Ugyanakkor számításaik bizonyítják azt is, hogy a védelmi költségvetés nagysága arányban kell, hogy legyen a biztonsági környezettel és a külpolitikai célokkal, mivel olyan térségekben, mint a Közel-Kelet vagy Fekete-Afrika az alacsonyabb védelmi költségvetés a gazdaság gyengüléséhez vezet, mivel az instabilitás negatív hatással van a befektetési kedvre. Ahhoz tehát, hogy megállapítsuk, hogy Törökországban milyen hatással járna a védelmi kiadások csökkentése, értékelnünk kell az ország biztonsági környezetét is. A következő sorokban a közgazdasági elméleteket is figyelembe véve (Akça felosztását követve) a védelmi költségvetés, a hadiipar és a hadsereg gazdasági befolyásának területére bontva vizsgáljuk meg a védelmi szféra és gazdaság össze-

fonódását, és igyekszünk választ találni arra a kérdésre, hogy Törökországban milyen hatással van a robusztus védelmi szféra a demokráciára és a gazdaságra.

Védelmi költségvetés

A védelmi költségvetés a védelmi szféra és a gazdaság összefonódásának az egyetlen olyan területe, amely komoly kritikákat kapott mind az elemzőktől, mind az Európai Uniótól, hiszen ez a terület közvetlenül kapcsolódik a demokratikus kormányzás és a civil kontroll kérdéseéhez. Törökországban a vezérkar teljes befolyással van a védelmi tervezésre és költségvetésre. Igen jelentős összegekről van szó. A *Military Balance* szerint a 2008-as költségvetés megközelítőleg 13,3 milliárd líra (10,2 milliárd USD) volt, míg a védelmi kiadások teljes összege 17,6 milliárd, 2009-ben pedig 14,5 milliárd lírúra rúgott. A védelmi költségvetés a GDP 2,2–2,8 – jelenleg növekvő – százalékát teszi ki, amely Európában egészen kiemelkedő aránynak számít. Bár már ezek a számok is tekintélyesek, ez csupán a hadseregnek a költségvetésből származó támogatása. A hadsereg más, külső forrásokból is kap pénzt, amely a Védelmi Ipart Támogató Alapon (SSDF) keresztül érkezik. Erre a forrásra, mivel nem része a költségvetésnek, nem terjed ki a parlament kontrollja (a védelmi költségvetés felett amúgy is csak elméletben létezik ez az ellenőrzés), és ezek a költségvetésen kívüli források akár a teljes védelmi kiadás 14 százalékát is elérhetik!

Az a nagyobb lélegzetű reformkezdeményezés 2001 és 2004 között, amelynek egyik célja a haderő feletti demokratikus kontroll megteremtése volt, igyekezett beiktatni a kiadások parlamentáris felügyeletét és az átláthatóságot, azonban ezeket a

szabályozásokat a gyakorlatba kevéssé ültették át. 2004 óta a törvénynek megfelelően minden olyan tranzakcióval el kell számolni, ahol közvagyon felhasználására kerül sor, illetve a költségvetésen kívüli forrásokat is bevonták az állami költségvetésbe. Elméletileg a kiadások három testület: a Nemzetgyűlés, a kormány és a Védelmi Minisztérium, továbbá az Állami Számvevőszék felügyelete alatt állnak, a kontroll azonban felületes, és helyszíni ellenőrzést általában nem végeznek.

Ugyanakkor érdemes arra is kitérni a demokratikus kontroll kérdésein túl, hogy bár a nagy védelmi költségvetés adott, milyen hatásokkal jár ez a kiadás a gazdaság egészére? Mint láttuk, a közgazdasági elméletek szerint a jelentős védelmi kiadások pozitív hatása csak egy instabil, fenyegetett államban igazolható. Törökország esetén azonban nem áll fenn olyan instabilitást okozó tényező, amely a civil befektetéseket hátráltatná. Bár közvetlen környezetében az elmúlt években előfordult fegyveres konfliktus (például Grúziában és Irakban), csekély volt az esélye, hogy azok átcsapnak Törökország területére, továbbá csekély közvetett fenyegetést jelentettek. A közvetlen fenyegetések közül a PKK kurd szervezet támadásait tekinthetjük kihívásnak az ország számára, ezek azonban időszakosak, helyi jellegűek és csak kis mértékben növelik az instabilitást. Mindemellett a rövid összefoglaló táblázatból kiderül, hogy amennyiben Törökország önvédelmi okokból, egy váratlan helyzet esetére tartaná fenn robusztus hadseregét, az sem volna indokolt, hiszen a térségben katonai erő szempontjából Iránt leszámítva nincs Törökországnak jelentős vetélytársa. Azonban Irán hiába veszi fel a versenyt Törökországgal a számok terén, az iráni fegyveres erők felszerelésének minősége messze elmarad a török hadsere-

gé mögött. A fegyverkezés tehát már a pusztaszámok alapján sem egészen igazolt. Ugyanakkor jogosan merül fel a kérdés, hogy biztonsági szempontból, illetve az ország külkapcsolatainak fényében indokolt-e egyáltalán ennek a fajta előnynek fenntartása, főképp ha figyelembe vesszük, hogy az ország 1952 óta a NATO tagja, így a kollektív védelem megengedné a védelmi költségvetés csökkentését. Természetesen naivítás lenne azt feltételezni, hogy ennek a hatalmas haderőnek és költségvetésnek a fenntartása biztonsági érveken alapul. Ha ugyanis a civil kontroll hiányát és a haderő politikai erejét is hozzáadjuk a képlethez, könnyen belátható, hogy e mögött a befolyásos katonai elit érdekei és egy militáns kultúra áll, nem pedig valós biztonsági szükségletek.

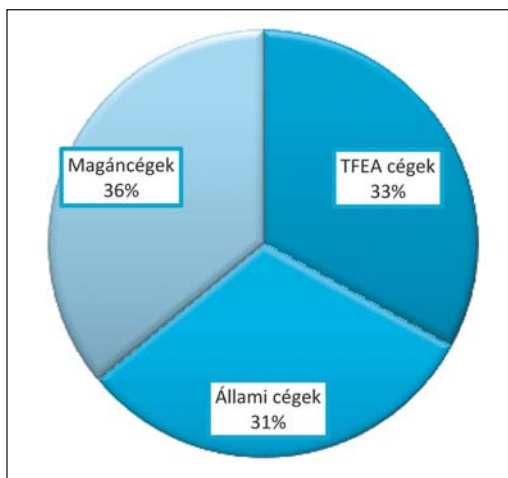
Az átláthatóság és a civil kontroll törvényi feltételeinek megteremtése tehát nem járt gyakorlati előrelépésekkel a védelmi költségvetésen kívüli egyéb területeken sem. Ugyancsak számos kritika éri azt, hogy a vezérkar által dominált Nemzeti Biztonsági Tanács nagy hatással van a kormány irányelveinek kidolgozására, többek között a gazdaságra vonatkozóan is. Határozatait korábban a kormánynak kötelező érvénnyel előtérbe kellett helyeznie a döntéshozatal során, és bár ezt a gyakorlatot

2001-ben törvényben eltörölték, a tanácsnak továbbra is jelentős a befolyása. Noha a demokratikus kormányzás és a civil kontroll elvével alapvetően ellentétben áll, hogy a hadsereg vezetésének ilyen jogai és befolyása legyen, Törökországban azonban a hadsereget hagyományosan a demokrácia egyik fenntartójának és védelmezőjének tekintik a vélt vagy valós iszlámista hatalomátvétel és a szekuláris elvek negligálása fenyegetésének árnyékában. Ezért a vezérkar befolyása megszokott, sőt olykor kívánatos jelenségnek tűnik a törékenynek vélt török demokrácia fenntartása érdekében, illetve a helyes irányelvek megteremtésében. Korábban a vezérkar a katonai puccsoktól sem riadt vissza a demokrácia általuk vallott elveinek védelme érdekében, és ez a lehetőség ma is élő félelem a politikai elit körében. A *World Values Survey* 2005–2008-as adatai szerint annak ellenére, hogy a hadsereg általi kormányzást a válaszadók 56 százaléka inkább rossznak tartja, mint kívánatosnak, azt is fontos látni, hogy míg a Nemzetgyűlés és a kormány iránt a válaszadók mindössze 20, illetve 26 százaléka viseltetik kifejezetten nagy bizalommal, addig a hadsereg iránt a válaszadók 65 százaléka. A hadsereg közvetlen politikai befolyása tehát nem feltétlenül a demokratikus konszolidáció elleni vétekeknek

A török fegyveres erők összehasonlítása a környező államok haderejével (2008)

	Védelmi költségvetés (milliárd dollár)	Aktív állomány (fő)	Tartalékos állomány (fő)
Törökország	10,2	510 600	378 700
Irán	9,59	523 000	350 000
Görögország	6,11	156 600	237 500
Szíria	1,94	325 000	314 000
Bulgária	1,16	34 975	302 500
Grúzia	1,03	21 150	nincs adat
Örményország	0,395	46 700	~210 000
Irak	nincs adat	195 000	nincs adat

A védelmi ipar megoszlása Törökországban

tekintik a társadalom széles rétegei, hanem inkább a demokratizálódás felügyelőjének.

Hadiipar

Az Amerikai Egyesült Államok 1975-ös embargóját követően Törökországban széles körben elterjedt az a nézet, hogy szükség van egy erős, önfenntartó, modern hadiipar kiépítésére, amelyhez az anyagi hátteret az SSDF szolgáltatta. A hadseregnek magának is nagy részesedése származik a hadiipari termelésből, amelyet a Török Fegyveres Erők Alapítványa (TFEA) nevű testület kezel. Ugyanakkor a tény, hogy jelentős források vándorolnak a hadiipari termelésbe, a befektetők számára is igen vonzóvá teszi az iparnak ezt a szegmensét. Hogy valójában mekkora ez az iparág, arról csak becslések vannak, mivel a hadiipari vállalatok bevételei, illetve azoknak a megoszlása a leányvállalatok között nem publikus Törökországban. Arról azonban vannak adatok, hogy a hadiiparon belül milyen mértékben vannak jelen a magáncégek, az állami vállalatok és a haderőhöz köthető cégek. Bár a részese-

dések megoszlása első ránézésre kiegyensúlyozottnak tűnik, hangsúlyoznunk kell, hogy a fegyveres erőkhöz nem kapcsolódó magáncégek részesedése csupán 36 százalék, azaz a haderő mint piaci szereplő, jelen esetben mint termelő jelenik meg. Mivel pedig a vezérkarnak szabad keze van a fegyveres erők számára szükséges felszerelés meghatározásában, a haderő egyszerre jelenik meg a keresleti és kínálati oldalon is, s ezzel nagyban torzítja a piac működését. Az is problémát jelent, hogy Törökország a hazai védelmi ipar termelésén túl további fegyverimportra szorul, és ez erősen növeli az ország külföldi adósságállományát. A védelmi ágazat ilyen működése más negatív hatásokkal is jár: az ipar nagysága és az itt foglalkoztatott munkaerő mennyisége aránytalanul kicsi ahhoz képest, amennyi erőforrást elvon ez a szegmens a közjavakból, s ezzel hátrányosan érint más iparágakat és a gazdaság egészét is.

A virágzó hadiipari termelés, illetve a nagy védelmi költségvetés pozitív hatásai, úgy tűnik, valóban nem olyan látványosak a félperifériális államokban, legalábbis Törökországban nem. Az, hogy ez mennyiben függ attól, hogy egy állam hol helyezkedik el a Wallerstein-féle világrendszerben, az természetesen vitatható, hiszen számos tényező hozzájárulhat egy nem hatékony, túlméretezett rendszer fennmaradásához, mint például az ország katonai kultúrája, amely Törökországban igen jelentős tényező. A robusztus hadiipar negatív hatásait mutató bizonyítékokat azonban nem teszi kevésbé hitelessé.

A hadsereg mint gazdasági szereplő

A védelmi szektor és a gazdaság összefonódásának fontos eleme a hadsereg köz-

vetlen gazdasági befolyása, közvetlen részvétele a piacon. A legjelentősebb gazdasági tevékenységét a haderő a Fegyveres Erők Vagyonkezelői és Nyugdíjalapján (OYAK) keresztül fejt ki. Az OYAK 1961-ben alakult, s elméletben magánvállalként működik, ám a cég irányítása a hadsereghez kapcsolódó személyek kezében összpontosul. Kulcsszerepe van a védelmi miniszternek, illetve a vezérkari főnöknek, továbbá a közgyűlésben és az igazgatótanácsban is többségben vannak a haderőhöz kapcsolódó tagok. Ráadásul az OYAK nem csupán nyugdíjalap, hanem az évek során olyan konglomerátummá alakult, amely – néhány esetben komoly piaci részesedést szerezve – vállalatok sorát egyesíti számos területről: bankokat, olajvállalatot, turisztikai vállalatokat. Hírek szerint például a cementtermelésben 18,4 százalékos részesedése van, amivel a piacvezető vállalatok között foglal helyet, miként az OYAK-Renault is vezető pozícióra tört az autópárhuzonban.

Az alap gazdasági befolyásának nagy ellentmondása, hogy bár jelen van a piacon, élvezi annak előnyeit, ugyanakkor nem ugyanolyan feltételekkel indul, mint más vállalatok, mivel korábban külön védelmi mechanizmusokat építettek ki a számára. Más szóval, az OYAK úgy van álvette az állami vállalatokra és a magánvállalatokra vonatkozó szabályozásoknak, hogy mindegyikből a lehető legtöbbet profitálja. A következő privilégiumokkal rendelkezik: a hadsereg alkalmazottai kötelező jelleggel utalják át ide havonta a fizetésük tíz százalékát. Nagy előnye, hogy mivel a haderő maga határozza meg saját költségvetését, nem csupán a haderő, de cégeik sem szenvednek az állami költségvetési megszorításoktól. Mindemellert bár a hozzá kapcsolódó cégek fizetnek adót, az OYAK maga mentesül a közteherviselés

számos formája alól. Egyik fontos kiváltsága, hogy tulajdonát állami vagyonként ismerik el, amely válságos időszakokban precedens nélküli védelmi hálót kínál számára a privát szférában. Az OYAK-ot érintő ügyekben, perekben mind a katonai bíróságok illetékesek, ami a károsultaknak csak szűk mozgásteret enged.

Az OYAK működése tehát kiváló bizonyosság arra, hogy az autonóm haderő milyen előnyöket élvez a piacon. A *Zaman* című napilap kritikus hangvételű írása az OYAK-ról *A török haderő gazdasági leviatánt nevel* címmel szakértők elemzését idézi, mely szerint „azokban az esetekben, amikor a haderő kilép a közvetlen univerzumából, ahol fő feladatait ellátja, és gazdasági szereplőként lép fel ezáltal, vagy vállalati struktúráján keresztül, a demokrácia minimum követelményei nem teljesülnek.” Ugyanakkor azt a tényt is élénken kritizálják, hogy az OYAK létezése az EU számára szinte teljesen észrevétlen maradt, legalábbis ezt sugallják a Törökországról szóló beszámolók. A hadsereg ilyen fajta működése így szinte kritika nélkül marad, hiába jelent ez is nagy kihívást demokratikus kontrolljának megteremtése szempontjából. Pedig ha a hadsereg szignifikáns befolyással bír a nemzetgazdaságra, működésének bizonyos területei nem lehetnek alanyai jelentős civil kontrollnak, így a demokratikus kormányzást is ellehetetlenítik.

Következtetések

A védelmi szféra és a gazdaság Törökországban jelentősen összefonódott az elmúlt évtizedekben. A hadsereg maga is komoly gazdasági befolyást gyakorol az OYAK-on és a hadiiparon keresztül, illetve azáltal, hogy a védelmi költségvetéssel au-

tonóm módon rendelkezhet. Ez a gyakorlat nem csupán a gazdaság számára jár részben negatív következményekkel, hanem a társadalomra és a demokratikus kormányzásra is. Az OYAK sikeres működése nyilvánvalóan csak nagy erőfeszítések árán tüntethető fel a gazdaságra negatív hatással lévő tényezőnek, azonban a versenyt és a piaci működést torzítják a cég privilégiumai, illetve a vezetésben túlságosan nagy szerephez jutnak a katonatisztek. A védelmi ipar, illetve a védelmi költségvetés nagysága azonban már jóval közvetlenebb negatív következményekkel jár, hiszen értékes forrásokat von el a gazdaság más, versenyképesebb területeiről.

Bár számos szerző foglalkozott a hadsereg feletti civil kontroll megteremtésének kérdésével, illetve a demokratikus kormányzás problémáival, továbbá az Európai Bizottság is rendszeres jelentést tesz közzé ezekről a kérdésekről, a haderő gazdasági befolyásának, illetve az OYAK működésének kérdése nagyon ritkán vetődik fel. Pedig igazán fontos volna, hogy ezek a kérdések is előtérbe kerüljenek, mert ahogy Samuel P. Huntington írta a *Katona és az állam* című munkájában, a haderő a nemzeti össztermék minél nagyobb arányához járul hozzá, és a humán erőforrások minél nagyobb arányát használja fel, annál nagyobb lesz a vezérkar és a katonai vezetők befolyása. És bár ezek a források változhatnak az idők folyamán, ez nem feltétlenül okozza majd a befolyás mértékének a változását is. A fegyveres erők forrásainak kontrollja ugyanis bár alapvető, ám nem elegendő követelménye a haderő kontrollja megteremtésének. A török hadsereg politikai és nyilvános szerepvállalása messze túllépi a források kontrolljának kérdését, felügyelete mégis hatékony eszköz lehetne arra, hogy megkezdjék a haderő gazdasági befolyá-

sának visszaszorítását. Ugyanakkor fontos számolni azzal, hogy a hadsereg politikai, gazdasági, közéleti befolyásának problémája egy komplex halmaz, amely nagy valószínűség szerint nem külön-külön, egyes elemeire lebontva kezelhető. A 2001–2004-es reformfolyamat során a döntéshozók ezt jól felismerték, és megteremtették a hatékony civil kontroll alapjait. Ennek fényében a már létező törvényi keretek implementációja önmagában is nagy előrelépést jelentene.

Mindemellett be kell látnunk azt is, hogy a haderő gyors leépítése nem csupán a török politikai és társadalmi realitás tükrében lehetetlen, hanem a hadsereg méretének függvényében is: csökkentése jelentős átrendeződéshez vezetne a társadalomban, a politikában és a gazdaságban. A reformok éppen ezért többnyire az elmélet szintjén kezdték el feszegetni a határokat. Ez azonban megvetheti az alapját annak, hogy a vezérkar fokozatosan kivonuljon az említett területekről. Bár a háttérben munkáló szekuláris–konzervatív ellentét a hadsereg befolyásának kedvez, a Nemzetgyűlésben jelenleg erős többséggel rendelkező konzervatív Igazság és Fejlődés Pártjának (AKP) kormányzása jó alapot szolgáltat ehhez a konszolidációs folyamatához. A pártban a politikai akarat is megvan a civil kontroll megteremtésére, mivel az AKP általában nem nézi jó szemmel a szekuláris pártokhoz húzódó vezérkar ténykedését. Mivel azonban a haderő gazdasági befolyása és a védelmi szektor aránytalanul nagy szerepe – a költségvetés átláthatóságának és demokratikus kontrolljának problémáján túl – viszonylag csekély nyilvánosságot kap, s jelentős kezdeményezésről sem számolhatunk be e kérdés kapcsán, valószínűnek tűnik, hogy a probléma megoldása a továbbiakban is háttérbe fog szorulni. ■

Irodalom

- Akay, Hale: *Security Sector in Turkey: Questions, Problems and Solutions*. TESEV Publications, February 2010.
http://www.tesev.org.tr/UD_OBJS/PDF/DEMP/ENG/ENGguvenRaporKunyaDuzelti10_03_10.pdf.
- Akça, Ýsmet: *Military-Economic Situation in Turkey: Present Situation, Problems and Solutions*. TESEV Publications, July 2010. <http://www.tesev.org.tr/UD_OBJS/PDF/DEMP/ENG/gsr-2-eng.pdf>
- Commission of the European Communities: Turkey 2009 Progress Report.
<http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2009/tr_rapport_2009_en.pdf>
- Cypher, James M.: From Military Keynesianism to Global-Neoliberal Militarism. *Monthly Review*, Vol. 59. No. 2. 2007.
- Demir, Firat [2009]: A Political Economy Analysis of the Turkish Military's Split Personality: The Patriarchal Master Or Crony Capitalist?
In Cetin, T. – and Yilmaz, F. (eds.): *Understanding the Process of Economic Change in Turkey: An Institutional Approach*. Nova Science Publishers, 2010. http://faculty-staff.ou.edu/D/Firat.Demir-1/Demir_Turkish_Military_Patriarchal_Master_or_Crony_Capitalist.pdf.
- Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces: www.dcaf.ch.
- Higgs, Robert: Military Keynesianism to the Rescue? *The Independent Institute*, January 2, 2009. <http://www.independent.org/newsroom/article.asp?id=2399>.
- Huntington, Samuel P.: *A katona és az állam*. Budapest, 1994, Zrínyi Könyvkiadó – Atlanti Kutató és Kiadó Társulat Alapítvány.
- Knight, Malcolm – Loayza, Norman – Villanueva, Delano: *The Peace Dividend: Military Spending Cuts and Economic Growth*. Washington, 1996, World Bank Macroeconomics and Growth Division, Policy Research Department, and the International Monetary Fund.
<http://elibrary.worldbank.org/content/workingpaper/10.1596/1813-9450-1577>>
- Narli, Nilüfer: Transparency-building in the Defence Sector and the EU Reforms in Turkey. In Faltas, Sami – Jansen, Sander (eds.): *Governance and the Military: Perspectives for Change in Turkey*. Groningen, 2006, CESS.
- Yavuz, Ercan: Turkish military nurtures an economic leviathan. *Today's Zaman*, August 28, 2010. *The Military Balance 2010*. The International Institute for Strategic Studies. London, Routledge. World Values Survey 2005–2008. <http://www.worldvaluessurvey.org/>